

Приморја, гдје се укрштају хетерогени стилови са Запада и са Истока, не примају ниједан од западних стилова, већ се у свом раду чврсто држе већ устаљеног старог третмана у иконографији и стилском рјешењу. А ако би се по који пут показао далеки утицај Запада, то је била само у детаљу и то не пренијет директним путем, већ угледањем на икону која је дошла или из Свете горе или из Русије.

Иако у овој Мијовићевој књизи има приличан број погрешака на које смо овдје указали, ипак је од важности за науку да је аутор посветио пажњу проучавању поријекла сликарске породице Димитријевића-Рафаиловића и дао приказ цјелокупног Димитријевог живописног и иконописног рада, те се са интересовањем очекују и даљи његови радови о осталим сликарима из ове породице.

Петар Д. Шеровић

ФРАЊО ТУЋМАН: СТВАРАЊЕ СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ, „Напријед“, Загреб 1960.

Издавачко предузеће „Напријед“ објавило је 1960. године књигу Фрање Тућмана: *Стварање социјалистичке Југославије — Историјска студија и преглед развоја социјалистичке револуције и ослободилачког рата југословенских народа*, како је аутор у поднаслову назива. С обзиром да је ову књигу у Војно-историјском гласнику (бр. 1—2/1961) приказао Фабијан Трго, то у њему оцјену у цјелини нећемо улазити, већ ћемо се задржати на оним мјестима у књизи гдје писац обрађује народноослободилачки рат и социјалистичку револуцију у Црној Гори, уз напомену да су запажања дата на ову књигу у ВИГ-у посве исправна, да су добро уочене фактографске, методолошке и друге слабости које рад посједује у цјелини.

Да се уочити да је писац несразмјерно мало простора дао НОР-у и народној револуцији у Црној Гори. Од 196 страница текста Црној Гори је дато око пет страница, што би у процентима износило око 2,5%. Ако се томе дода да су НОР и социјалистичка револуција у Црној Гори приказани као комплекс грешака и слабости, онда је нужно осврнути се на ову књигу и указати на који се начин интерпретирају народноослободилачка борба и револуција у Црној Гори.

Наводећи успјехе првих оружаних борби, Тућман наводи на 54. страни да је ослобођена читава Црна Гора осим Никшића, Подгорице и Цетина, док на страни 56. додаје и Пљевља.

Осим поменутих градова у Црној Гори јулских дана нијесу били ослобођени приморски градови (Бар, Будва, затим подручја окупирана од албанских трупа и Бока Которска). После кратког излагања јулског устанка и резултата постигнутих у времену од 13. до 17. јула, аутор констатује сљедеће: „Међутим услијед крупних грешака, које је партијско руководство у Црној Гори учинило на политичком и војном плану, не проводећи правилно опће директиве ЦК КПЈ и Главног штаба НОПОЈ о организовању и циљевима НОБ, и о начину вођења партизанског рата, — италијански окупатор успио је већ крајем јула да брзом интервенцијом јаких војних снага (било је ангажирано читавих шест дивизија с појачањима) поново учврсти свој положај и да закочи даљи буран развитак оружаног устанка у Црној Гори“ (стр. 57). Оваква оцјена тринаестојулских догађаја у Црној Гори једнострана је и ненаучна. Она проистиче из недовољног схватања свих фактора који су били за и против устанка, и специфичности под којима се устанак у Црној Гори одвијао.

Припреме за устанак, војнополитичке и организационе, вршене су од стране Партије, као у осталим крајевима земље. Као резултат веома успјешних политичких, организационих и војних припрема у тринаестојулском устанку у Црној Гори постигнути су огромни успјеси; Црна Гора, осим поменутих мјеста, била је ослобођена, окупаторска власт разбијена, а окупаторска војска дијелом заробљена, а дијелом уништена. Извјесне слабости које су се у устанку јавиле, којих је кроз НОР и даље било, не би могле бити мјерило за давање генералне оцјене да се устанак у Црној Гори одвијао кроз „крупне грешке“ на војнополитичком плану. Окупатор је почео јаку офанзиву на устаничке снаге у Црној Гори већ другог дана после почетка устанка. Устаничке јатељским снагама и односе велике побједе у свим крајевима снаге одолијевају модерно наоружаним и бројчано јаким непријатељским снагама и односе велике побједе у свим крајевима Црне Горе. Ову чињеницу не би требало губити из вида при давању оцјене тринаестојулског устанка у Црној Гори. Италијани су успјели да дјелимично стабилизују свој положај, да поврате изгубљена мјеста и комуникације, али нијесу успјели да угуше устанак, што им је био главни задатак. Затишје у извођењу оружаних акција у августу мјесецу искоришћено је за организационо учвршћење герилских одреда, политички рад у масама, активирање Партије на војнополитичким и организационим питањима, да би у октобру поново дошло до разгоријевања устанка и стварању органа народне власти.

Кроз овај рад у први план се истиче да се устанак у Црној Гори одвијао кроз грешке и пропусти углавном субјективног карактера. Овакве констатације о устанку говоре о томе да аутор нијесу познате прилике под којима се одвијао НОР у Црној Гори. Нити нам је циљ нити је потребно прикривати грешке које

су кроз НОР прављене у Црној Гори, али се при том губи из вида да те грешке, у односу на успјех, долазе у други план. Наиме, оне нијесу квалитативно и квантитативно такве да би дале печат народноослободилачкој борби и револуцији у Црној Гори. НОР у Црној Гори развијао се и нарастао као и у осталим крајевима Југославије, под приближно истовјетним условима, са извјесним специфичностима, ту и тамо грешкама, којих је било и у осталим подручјима наше земље. Од једне и по стране у поглављу „Опћенародни устанак у Црној Гори“ (стр. 56—58), читава једна страница садржи излагање „грешака“ чињених у Црној Гори у НОР-у.

На 69. страни Туђман истиче да је пљеваљском битком устанак у Црној Гори поново запао у кризу: „...неуспјех код Пљеваља имао је врло тешке политичке посљедице по даљи ток народноослободилачке борбе у Црној Гори. Народ се деморализирао, а у партизанским јединицама дошло је до знатног осипања бораца. Руководство устанка није могло да ријеши настале проблеме. Криза устанка све се више продубљивала... Али криза устанка није се могла пребродити, па је почетком 1942. дошло до још теже ситуације“. Међутим, на другом мјесту аутор даје другачију, супротну оцјену. Говорећи о Острошкој скупштини (8. фебруара 1942), Туђман каже: „НОО за Црну Гору и Боку био је израз крупних побједа Народноослободилачког покрета у Црној Гори и Боки“ (стр. 154). Обје оцјене дате су за исто вријеме, крај 1941. и почетак 1942. године, а по своме значењу и смислу међусобно се искључују. Туђман погрешно наводи да је пљеваљска битка била 30. новембра (стр. 69, 424).

Због простора нијесмо у могућности да укажемо на све чињенице које јасно указују да су Туђманови закључци о приликама у Црној Гори послије пљеваљске битке неодрживи. Послије пљеваљске битке код народа у Црној Гори порасло је огорчење и мржња против окупатора, а устаничке снаге са још већом одлучношћу наставиле су борбу, те неуспио напад на Пљевља и пљеваљске жртве били су опомена за црногорски народ, породице погинулих и партизане да одлучније наставе борбу и истрају у њој до коначне побједе. У Црној Гори послије пљеваљске битке настављено је извођење оружаних акција као и прије битке, што потврђује да устанак у Црној Гори послије Пљеваља ни у ком случају није био у опадању, већ напротив у сталном развоју: организационо, војнички и политички. Само у децембру мјесецу у Црној Гори изведено је око 65 већих и мањих оружаних и диверзантских акција. Борци Црногорског НОП одреда за операције у Санцаку послије пљеваљске битке ушли су дијелом у састав Прве пролетерске бригаде, дијелом у састав Црногорско-санцачког народноослободилачког партизанског одреда, један дио вратио се на рад у Црну Гору, док је један незнатан број дезертирао. Партизанске јединице у Црној Гори

пружају помоћ партизанским снагама у Херцеговини, одржавају са њима стални контакт и настоје да успоставе везе с албанским покретом отпора (Зборник НОР, том III, књ. 1, док. 129, 176, 180, 181, 182, итд. итд.). Крајем 1941. и почетком 1942. године, на читавој територији Црне Горе, ослобођеној и неослобођеној, постојали су народноослободилачки одбори сеоски, општински и срепски. Све то потврђује да је устанак нарастао и да није запао у кризу како то кроз читав рад потенцира Фрањо Туђман. На 74. страни аутор наводи да је окупатору „пошло за руком да се обрачуна с масовним устанком (Црна Гора). . .“ Сувишно је, али мора се истаћи да окупатору није пошло за руком да се обрачуна с устанком у Црној Гори.

Још једно мјесто у Туђмановој књизи заслужује пажњу. Говорећи о развоју народноослободилачких одбора у Црној Гори, на 154. страни каже: „... у развоју НОО-а у току 1941. г. биле су учињене крупне грешке усљед несхваћања самог карактера ослободилачке борбе и револуције, на које је ЦК КПЈ указивао у неколико махова и дао одређене директиве за исправљање погрешних схваћања. НОО-и нису били постављени као основни органи нове револуционарне народне власти, већ као органи војних штабова за вршење послова у позадини. . . Осим тога одбори нису сматрани и политичким органима НОП-а, већ само органима власти“. Зачуђује како је аутор могао доћи до оваквих закључака и оцјена о народноослободилачкој власти у Црној Гори. Каква је управо била суштина НОО у Црној Гори, како су бирани, које су функције вршили, да ли су правили само „грешке“ или су обављали приближно исте задатке, примјењивали исте мјере и стварани са истим циљем као и у осталим националним подручјима наше земље — не може се наћи одговор у овој књизи. Почетком оружане борбе против окупатора наметнуло се као нужно стварање нових органа власти, јер се стара власт компромитовала и претежно ставила у службу окупатора. Дакле, од самог почетка оружане борбе прворазредни задатак био је стварање нове револуционарне народне власти. Том питању у Црној Гори приступило се јулских дана 1941. године (Беране, Колашин итд.). Задатак народноослободилачких одбора био је да замијене старе органе власти, да у првом реду преузму на ослобођеној територији цјелокупну власт, да организују снабдијевање војних јединица храном и одјећом, да организују исхрану становништва (у првом реду сиромашног), обраду земље, да спријече рад пете колоне, да одржавају везу фронта и позадине и да на тај начин остваривањем тих задатака помогну успјешније вођење оружане борбе против окупатора и контрареволуционарних снага које су се ставиле у службу окупатора. То су НОО у Црној Гори успјешно обављали, а то су уосталом и били основни задаци народне власти у вријеме вођења рата. Ту чињеницу аутор губи из вида и замјера што су НОО у Црној Гори у првом

реду обављали оне задатке којима је потпомагана оружана борба против окупатора. НОО у Црној Гори били су од првог дана основни органи нове револуционарне народне власти, а не „органи војних штабова за вршење послова у позадини“, како Туђман истиче. Органи народне власти у Црној Гори рјешавали су сва питања, проблеме и задатке који су се јављали, о чему постоји низ података који су доступни сваком ко се бави проучавањем НОР-а и социјалистичке револуције у нашој земљи, па се поставља питање на основу којих аргумената писац изводи закључке да су НОО у Црној Гори у 1941, а и касније, чинили крупне грешке „услијед несхваћања самог карактера ослободилачке борбе и револуције“. Требало је очекивати да ће аутор у даљем излагању изнијети та „несхваћања самог карактера ослободилачке борбе и револуције“ у Црној Гори. Међутим, он то није учинио.

Преко сто страница овог рада чини *Додатак, хронолошки преглед* важнијих догађаја од 1928—1945. године из историје наших народа и међународних односа. Нећемо улазити у питање колико су поједине хронолошке јединице резултат самосталног ауторовог истраживања. Од 1928—1940. године има 141 хронолошка јединица из историје наших народа, од чега свега шест јединица отпада на Црну Гору. Од 692 хронолошке јединице из НОР-а и револуције, Црној Гори је дато свега 43. Дакле, од укупно 833 хронолошке јединице на Црну Гору долази 49, или свака седамнаеста јединица.

На 242. страни Туђман наводи да је „1. XII у Црној Гори одређен талијански гувернер“. Међутим, гувернер у Црној Гори постављен је 3. октобра 1941. године. Ова хронолошка јединица такође је погрешно унијета под „Међународне односе“. При уношењу хронолошких јединица аутор је требало да има јединствен став. Он наводи када је почео излазити лист ПК КПЈ за Македонију „Искра“ (стр. 203), „Млада пота“, који је издавао ПК СКОЈ-а за Словенију (стр. 206), „Словенски порочевалец“ и „Обзорник делавске политике“, илегални листови КП Словеније (стр. 212) итд. По том критеријуму требао је регистровати почетак излажења „Удара“, илегалног листа ПК КПЈ за Црну Гору, који је почео излазити јула 1935. године. Аутор наводи датум формирања 36. и 38. дивизије, те је био дужан да унесе и формирање 37. дивизије. Такође није било тешко доћи до података када су формиране VIII, IX и X црногорска бригада. Оваквих и сличних слабости има још у хронолошком прегледу, али нам је био циљ да укажемо на неке од њих, да би се видјело како аутор чини пропусте и у овом дијелу књиге.

Читајући Туђманову књигу „Стварање социјалистичке Југославије“, стиче се утисак да су се народноослободилачки рат и народна револуција у Црној Гори одвијали супротно курсу који је водила КПЈ и да је НОР у Црној Гори бременит крупним

грешкама, слабостима и пропустима. Оружана борба против окупатора у Црној Гори одвијала се успјешно, при чему је било пропуста, грешака и слабости, као и у осталим крајевима Југославије, зависно од објективних и субјективних фактора, па са тог аспекта треба обрађивати НОР и револуцију у Црној Гори, дајући тим грешкама праву мјеру и одређено мјесто, а не као што Туђман ради тражити и истицати само „грешке“ војнополитичког руководства у Црној Гори.

Гојко Вукмановић

ВЕЉО РАДОВИЋ — МАРИЈА ЦРНИЋ: ОРЈЕНСКИ ПАРТИЗАНСКИ БАТАЉОН, *Херцег-Нови 1961.*

Поводом двадесетогодишњице устанка и формирања Орјенског народноослободилачког партизанског батаљона, Општински одбор Савеза бораца народноослободилачког рата Херцег-Нови издао је књигу Веља Радовића и Марије Црнић *Орјенски партизански батаљон*. До сада је о Орјенском батаљону објављено више радова у виду мањих новинских написа, у којима су учесници евоцирали успомене и сјећања на ову партизанску јединицу или само епизоде из њеног дјеловања, затим чланака у историјским часописима и најзад успутних прегледа и осврта у другим радовима и већим дјелима.¹ Користећи се досад објављеним радовима, мемоарском грађом и сјећањима преживјелих учесника, аутори су на око 140 страна покушали да прикажу не само полугодишње дјеловање Орјенског НОП батаљона него и цјелокупни развитак народноослободилачког покрета у Боки Которској до краја маја 1942. године, односно до повлачења главнине партизанских снага из Црне Горе.

По доласку у нашу земљу италијански окупатор је имао у својим агресивним намјерама посебне планове са Боком Которском, која је чинила спону између Далмације и Албаније, односно природно залеђе Јадранском мору, за којим је италијанска иредента одувјек тежила. Осим тога Бока Которска је имала веома важан стратегијски положај и представљала је најподеснију ратну луку на јадранској обали, што су италијанска влада

¹ У запаженије објављене радове о Орјенском народноослободилачком партизанском батаљону спадају чланци Шпира Доклестића, *Орјенски батаљон*, (Историјски записи, Цетиње, бр. 3—4, 1948, 145—154 и бр. 5—8, 1948, 272—287) и Сава Оровића, *Орјенски батаљон* (Историјски записи, бр. 4—6, 1951, 199—215) и књига Ватрића Јовановића, *Црна Гора у НОР и Социјалистичкој револуцији*, Београд, 1960, у којој је развитак народноослободилачког покрета у Боки Которској и Орјенски батаљон добио своје мјесто.